

به یاد استاد سلیم نیساری، خادم باوفای زبان و ادب فارسی

جعفر شجاع کیهانی (عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی)

استاد سلیم نیساری، عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی، حافظ‌شناس و از پیشکسوتان در تألیف کتاب‌های درسی ابتدائی، روز سه‌شنبه بیست و دوم دی ماه ۱۳۹۷ در نود و هشت سالگی دارفانی را وداع گفت.

سلیم نیساری ۲۱ آذر ۱۲۹۹ در تبریز دیده به جهان گشود. وی، در مهر ۱۳۰۶ که هفت سالش تمام نشده بود، پدر را متقاعد کرد که به مدرسه رود. پدر سلیم فرهنگی بود شعر می‌سرود و خطی خوش داشت. روزی سلیم شعر پدر را بر شیشه بخارگرفته به تقلید نوشت. پدر، چون به خانه آمد، چشمش به نوشته روی پنجره افتاد و از همسرش پرسید که آن کار کیست و او به سلیم اشاره کرد. پدر از سلیم جویا شد که چگونه آن را نوشتی در حالی که هنوز سواد خواندن و نوشتن نداری؟ پاسخ داد کلمات شعر را نقاشی کردم. فردای آن روز سلیم شاگرد کلاس اول مدرسه رشیدیّه شد.

سلیم پس از طی دوره ابتدایی و متوسطه، به دانشسرای مقدماتی رفت و با کسب رتبه نخست، دیپلم گرفت (۱۳۱۷).

دانشسرای مقدماتی برای تربیت آموزگار (معلم مدرسه ابتدائی) در تهران و شهرستان‌ها تأسیس شده بود و آموزشگاه‌های شبانه‌روزی بود. کسانی که رتبه اول را در پایان دوره آن احراز می‌کردند می‌توانستند وارد دوره پیش‌دانشگاهی Préparatoire

در دانشسرای عالی (تهران) شوند که رشته‌های متعدّد علمی و ادبی در آن وجود داشت و استادان دانشسرای عالی و استادان دیگری در همان رشته‌ها در آن تدریس می‌کردند.

سلیم نیساری نیز ابتدا وارد همین دورهٔ پیش‌دانشگاهی در دانشسرای عالی شد و پس از یک سال در سال ۱۳۱۸ به رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی دانشسرای عالی راه یافت. در دورهٔ مقدّماتی محضر درس استاد همائی (وفات: ۱۳۵۹) در ادبیات فارسی و خانم امینۀ پاکروان (وفات: ۱۳۲۵) را در زبان فرانسه درک کرد. سپس در حالی که به دانشسرای عالی تهران راه یافت، به تحصیل در رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی و علوم تربیتی مشغول شد.

سلیم نیساری، پس از اخذ لیسانس، در وزارت معارف استخدام شد (۱۳۲۱) و، در همین سال، به پیشنهاد علی‌اکبر سیاسی (وفات: ۱۳۶۹) وزیر فرهنگ وقت، منشی مخصوص او شد. در شهریور ۱۳۲۲ به مقام معاون ادارهٔ دفتر وزارت فرهنگ ارتقا یافت و از بهمن ۱۳۲۵ تا سال ۱۳۲۹ در دوران وزارت هفت وزیر، رئیس ادارهٔ دفتر وزارت فرهنگ بود سپس، در همین سال، بازرس وزارت شد. وی، در سال ۱۳۲۸، با کسب درجهٔ دکتری در رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. او، در این مقطع تحصیلی، محضر استنادانی مبرز همچون ملک‌الشعرا بهار (وفات: ۱۳۳۰)، بدیع‌الزمان فروزانفر (وفات: ۱۳۴۹)، احمد بهمنیار (وفات: ۱۳۳۴)، عباس اقبال آشتیانی (وفات: ۱۳۳۴)، علی‌اکبر سیاسی، محمدباقر هوشیار (وفات: ۱۳۳۶)، کاظم عصّار (وفات: ۱۳۵۳)، فاضل تونی (وفات: ۱۳۳۹) را درک کرد.

سلیم نیساری، در شهریور ۱۳۲۹، برای تحصیل در رشتهٔ علوم تربیتی رهسپار لندن شد و پس از طی دو سال و کسب مدرک فوق لیسانس، برای ادامهٔ تحصیل به امریکا رفت و در دانشگاه ایندیانا ثبت‌نام کرد. وی، در خرداد ۱۳۳۳، در رشتهٔ علوم تربیتی و زبان‌شناسی به کسب درجهٔ دکتری نائل شد.

سلیم نیساری، در بهمن همان سال، به ایران بازگشت و مأمور شد تا با سمت معاونت استاد لطفعلی صورتگر (وفات: ۱۳۴۸)، نخستین رئیس دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه شیراز، دانشکدهٔ ادبیات آن دانشگاه را تأسیس کند. وی، در آذر ۱۳۳۴، از شیراز به تهران آمد و دانشیار دانشسرای عالی شد. یک سال بعد (آذر ۱۳۳۵) به سمت مدیرکل روابط فرهنگی در وزارت فرهنگ منصوب شد.

در مرداد ۱۳۳۶، سرپرستی اداره کمک‌های فنی در دبیرخانه یونسکو در پاریس بر عهده سلیم نیساری گذاشته شد و، در تیر ماه سال بعد، از سوی یونسکو به کشورهای شمال آفریقا و کشورهای جنوب غربی آسیا، به منظور بررسی اجرای برنامه کمک‌های فنی یونسکو، مأموریت یافت.

در شهریور ۱۳۳۸، سلیم نیساری به تهران بازگشت و در دانشسرای عالی به تدریس پرداخت و در شهریور ۱۳۴۵ به مقام استادی ارتقا یافت.

وی، از خرداد ۱۳۵۶ تا مهر ۱۳۵۸ ریزن فرهنگی در کشور ترکیه بود. در این سال، پس از بازگشت، در دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران به تدریس پرداخت. فلسفه آموزش و پرورش، کلیات روش تدریس، آموزش مقدمات خواندن و نوشتن، آئین بررسی و گزارش‌نویسی و روش تحقیق از جمله دروسی بود که در آن دانشکده به عهده گرفت. در خرداد ۱۳۵۹ با سی و هشت سال سابقه خدمات رسمی، بازنشسته شد.

استاد نیساری، در شهریور ۱۳۸۲ به عضویت پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی برگزیده شد و در گروه دستور زبان فارسی، کارگروه منتخب هیئت ممیزه مشترک فرهنگستان‌ها (۱۳۸۳) و گروه واژه‌گزینی (۱۳۸۵) عضویت یافت.

خدمات فرهنگی استاد نیساری را در وهله نخست باید در ارائه شیوه او در آموزش دوره ابتدائی دانست. راهی که پیش از او با میرزا حسن رشیدیّه (وفات: ۱۳۲۳) آغاز شده بود و سپس با مساعی مربیانی همچون جبار باغچه‌بان (وفات: ۱۳۴۵) ادامه یافت. استاد نیساری در دوره وزارت فرهنگ دکتر منوچهر اقبال (وفات: ۱۳۵۶) به همراه چهار نفر، از جمله استادش محمدباقر هوشیار برای ارائه روش جدید در تدریس و تألیف کتاب‌های درسی ابتدائی برگزیده شد. تألیف کتاب اول فارسی (دارا و سارا با دوستان) حاصل تلاش او در ارائه روش نوین آموزش به نونهالان است که به عنوان کتاب درسی برگزیده و در سال ۱۳۲۸ ش به نفقه وزارت فرهنگ به چاپ رسید و بارها تجدید چاپ شد. وجود دو چهره نمادین (دارا و سارا) که در کتاب‌های درسی تازگی داشت و همکاری میان آنها و نیز چاپ رنگی تصاویر و انتخاب شیوه املائی یکسان موسوم به «خط نوآموز» از ویژگی‌های ممتاز و جذاب کتاب بود. همچنین رسم خط زمینه در کتاب درسی و تخته کلاس از ابتکارات آموزشی دکتر نیساری بود که سبب نظم در نوشتن نوآموزان می شد.

ديگر از خدمات ارزشمند استاد نيساری در حوزه آموزش تأليف کتاب فارسی ياد بگيريد است که به سعی انتشارات اقبال در ۱۳۳۴ ش به چاپ رسيد. اين اثر نخستين کتابی است که در حوزه کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غير فارسی‌زبانان ثبت شده است. اثری که پایه انتشار شمار قابل توجهی از کتاب‌های آموزش زبان فارسی شد. هو هلفلد، استاد زبان‌شناس آمریکائی، در مقدمه اين کتاب چنين اظهار نظر کرده است: «اين کتاب سرآغاز مناسبی است برای کتاب‌های بعدی که در زمينه آموزش زبان تأليف خواهد شد.» (به نقل از جشن‌نامه استاد سلیم نيساری، ص ۲۴۳). تأليف کتاب راهنمای مکالمه انگلیسی و فارسی (انتشارات ابن سینا، ۱۳۳۵) در شمار کتاب‌های آموزش زبان فارسی است که به همت نيساری تأليف شده است.

ديگر از فعاليت‌های در خور توجه استاد نيساری در حوزه آموزش تأليف کتاب‌های درس انشای فارسی (انتشارات اقبال، ۱۳۲۸) و انشای دبستان (انتشارات اقبال، ۱۳۳۳) است. اين دو اثر زمانی تأليف شد که او به دعوت زهرا خانلری (وفات: ۱۳۶۹) معلم انشا شد. همچنين تأليف دو کتاب تدریس زبان فارسی در دبستان يا آموزش هنرهای زبان (۱۳۴۴) و کليات روش تدریس (سازمان تربيت معلم، ۱۳۴۴) را بايد در شمار فعاليت‌های آموزشی استاد به شمار آورد. استاد نيساری برای آشنائی علاقه‌مندان به متون کلاسیک ادب فارسی گزیده‌هایی از نظم و نثر نیز تدوين کرد (نمونه‌های نثر و شعر فارسی، انتشارات اقبال، ۱۳۳۴). عمده اين کارها در پي همکاری و عضویت او در هیئت مدیره مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای (شمال افريقا و کشورهای جنوب غربی آسیا) بود. اين مؤسسه حدود پنجاه عنوان اثر به چاپ رساند. بیشتر اين آثار جنبه آموزشی داشتند و برای نشان دادن فرهنگ مناطق و برقراری روابط فرهنگی میان آنها تهیه و منتشر می‌شد. کتاب داتا گنج‌سخن ترجمه احمد سمیعی (گیلانی) از زبان انگلیسی به زبان فارسی از اين مجموعه است. از جمله کتاب‌هایی که به همت دکتر نيساری به هزینه اين مؤسسه انتشار یافت عبارت‌اند از: برگزیده‌ای از غزل‌ها و ترانه‌های امير خسرو (۱۳۴۹)، برگزیده‌ای از غزل‌های سعدی (۱۳۵۰)، برگزیده‌ای از غزل‌های حافظ (۱۳۵۰). سردبیری مجله انگلیسی مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای نیز بر عهده دکتر نيساری بود. علاوه بر آنچه در حوزه فعاليت‌های آموزش محور استاد نيساری ذکر شد، بايد به تحقيقات او درباره حافظ اشاره کرد. نخستين اثر محققانه استاد نيساری

در حافظ‌پژوهی چاپ کتابی است با عنوان مقدمه‌ای بر تدوین غزل‌های حافظ که در آبان ۱۳۶۷ همزمان با برگزاری کنگره بین‌المللی بزرگداشت حافظ در شیراز به همّت کمیسیون ملی یونسکو، به چاپ رسید (پیش از چاپ این کتاب، سه اثر دیگر موسوم به سخن حافظ، برگزیده‌ای از غزل‌های حافظ و غزل‌های حافظ به ترتیب در سال‌های ۱۳۲۷، ۱۳۵۰ و ۱۳۵۳ به سعی سلیم نیساری تدوین شده بود). این اثر با هدف تعیین ضابطه‌هایی برای تدوین غزل‌های حافظ تألیف شد. مقدمه‌ای بر تدوین غزل‌های حافظ خود زمینه‌ساز تألیف اثری ارزشمند با عنوان دفتر دگرسانها در غزل‌های حافظ در دو مجلد شد که به نفقه گروه نشر آثار فرهنگستان زبان و ادب فارسی در سال ۱۳۸۵ به چاپ رسید. این اثر برگرفته از پنجاه نسخه خطی قرن نهم است. به تصریح استاد سلیم نیساری در مقدمه این کتاب (ص ۹-۱۰ و ۲۹)

هرچه از اشعار حافظ در دست معاصران او بوده است، و به همین قرار آنچه محمد گلندام (دوست و مصاحب حافظ) بعد از درگذشت حافظ گردآوری کرده است، در سده نهم به وسیله کاتبان رونویسی شده و شماری از این نسخه‌ها که، از گزند حوادث مصون مانده‌اند، در کتابخانه‌ها و موزه‌ها نگهداری می‌شوند. بالاخره هر سروده‌ای که به حافظ منسوب شده است در اوراق نسخه‌های خطی سده نهم مضبوط است. ما کمتر نگران این گمان هستیم که مبدا شعری از گفته‌های حافظ در این نسخه‌های خطی سده نهم نوشته نشده باشد... در جدول‌های ویژه این کتاب همه جزئیات نسخه‌های خطی سده نهم مشهود و مشخص است. با استفاده از این کتاب مقایسه قرائت‌های مندرج در هر نسخه خطی با قرائت‌های دیگر و موضوع بازننگری و سنجش اختلاف ضبط نسخه‌ها امکان‌پذیر می‌گردد. بدین ترتیب، این دفتر به منزله محکی است برای ارزیابی هر متن غزل‌های حافظ اعم از خطی یا چاپی.

فی الجمله، با در اختیار گرفتن دفتر دگرسانی‌ها می‌توان به چاپ‌های صورت‌گرفته از دیوان حافظ نگاهی منتقدانه داشت و در تصحیحات بعدی آن، اساس قرار داد. علاوه بر در اختیار داشتن پنجاه نسخه قرن نهم، زحمت استقصای همسانی‌ها و ناهمسانی‌های نسخه‌ها برای پژوهنده آسان و هموار می‌شود.

افزون بر تألیفاتی از سلیم نیساری که نام برده شد آثار دیگری از او اعم از کتاب و مقاله در مجلات داخلی و خارجی به زبان‌های فارسی و انگلیسی چاپ شده‌اند. از جمله آنها می‌توان به دو کتاب دستور خط فارسی (پژوهشی درباره پیوستگی خط فارسی با زبان فارسی، ۱۳۷۴ ش) و راهنمای تمبرهای ایران (چاپ اول ۱۳۴۰ ش، چاپ دوم ۱۳۴۱ ش) اشاره کرد. شرکت

در همایش‌ها و کنگره‌های داخلی و خارجی و سخنرانی در آنها از دیگر فعالیت‌های علمی و فرهنگی استاد نیساری است.

استاد سلیم نیساری ماه‌های پایانی عمر را برای معالجه در پاریس گذراند و در همانجا دیده از جهان فرو بست. پیکرش، بنا بر وصیتش، به ایران انتقال یافت و در روز یکشنبه سی‌ام دی ماه، پس از برگزاری مراسمی در کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تشییع شد. غلامعلی حدّاد عادل رئیس فرهنگستان زبان و ادب فارسی و استاد احمد سمیعی (گیلانی) همدوره و دوست او در مقطع لیسانس، در بزرگداشت او سخنرانی کردند. سرانجام حجّت‌الاسلام دعایی بر پیکر شادروان سلیم نیساری نماز خواند و پیکر استاد، پس از انتقال به بهشت زهرا، در قطعه نام‌آوران به خاک سپرده شد.

